

Pál Antal börtönemlékei

Bükkösdön született 1914. augusztus 24-én. 1933-ban érettségizik a ciszterciák pécsi főgimnáziumában. Ebben az évben belép a jezsuita noviciátusba.

Előbb Budapesten,

majd Kalocsán és Szegeden folytatja tanulmányait 1944-ig. 1943. június 25-én szentelik pappá. 1944–1946 és 1947–1949: A Szív Újság segédszerkesztője. Közben leteszi az örökfogadalmat. A rend működésének betiltása után a rendi fiatalok előjárója, majd a provinciális 1951-es letartóztatását követően tartományfőnök. 1954. június 30-án lelkigyakorlat közben letartóztatják. 1956. október 28-án, a forradalom napjaiban szabadul a váci börtönből. 1957. január 9-én ismét elfogják, s csak 1963. május 15-én, az általános amnesztiával kerül szabadlábra. Ettől kezdve 1984-ig a Piliscsaba-klotildligeti katolikus szeretetotthon anyagbeszerzője. 1984-től nyugdíjas. 2008. december 24-én hunyt el.

Hagyományai és szigorú következetessége miatt a jezsuita rend az egyik leginkább gyűlölt egyházi szervezet volt az állam szemében. A rend magyarországi tartományfőnökeit, Túll Alajost, Csávossy Elemért az egyházüldözés első hullámában tartóztatták le. A már titokban kinevezett következő előjárót, Pál Antalt is őrizetbe vette az ÁVH 1954-ben. Az ő sorsa jól példázza a rend magyarországi történetét ezekben az évtizedekben. Visszaemlékezését 1956. októberi kiszabadulásáig idézzük, kis kihagyásokkal.

Nagyon szép, kellemes körülmények között, 1954. június 30-án Balatonszabadiban tartóztattak le. Éppen lelkigyakorlatot tartottam. Középiskolás diákokkal voltam ott, hiszen a jezsuita rend utánpótlásáról már ebben a korosztályban is gondoskodnunk kellett. Tizennégyen kibéreltünk egy villát. A második napon éppen egy összefoglalót tartottunk a házban, amikor megrohantak bennünket a három autóval érkezett ÁVH-sok. Egy őrnagy Piros László belügyminiszter aláírásával ellátott letartóztatási parancsot lobogtatott az orrom előtt. Nagyon izgultam a gyerekekért, de szerencsére nem lett semmi bajuk, csak engem tartóztattak le. A fiúktól jegyzőkönyvet vettek föl, és az esti vonattal hazazavarták őket. A Fő utcába vittek. Emlékszem, 30-án napfogyatkozás volt. Az autók és a járókelők megálltak az utcán, és az emberek bekormozott, sötétített üvegen keresztül nézték az eget. Na, gondoltam, nekem is jó a napfogyatkozás! Az előzetes kihallgatáson azt kérdezték tőlem:

Hol vannak a fegyverek? Sületlenségekkel traktáltak. Konspirációs irataim és titkos jelentéseim után érdeklődtek, amelyek természetesen nem léteztek.

A vizsgálati részlegre, a hatodik emeletre kerültem, s azonnal megkezdődtek a kihallgatások, amelyek másnap reggelig tartottak. Azt akarták megtudni tőlem, hogy miért vagyok ott: Önök hoztak ide, nem a magam jószántából jöttem – mondtam. Így folyt reggelig a beszélgetés. Üvöltöztek, fenyegettek, de tetteleg sem ekkor, sem később nem bántalmaztak. Az akkori miniszterelnök, Nagy Imre, aki szakítani akart Rákosi vad diktatúrájával, megtiltotta a durvaságokat. Már nem verték, nem vasalták, csak fenyegették az embereket. Hányszor mondták előttem: Hű, de jól össze tudnám verni! – de aztán nem lett belőle semmi.

Reggel végre visszakérültem a zárkába. Aludni szerettem volna, de nem engedték. Alig öt-tíz percet szunyókáltam, máris vittek kihallgatásra egy másik társasághoz. Kihallgatás kihallgatást követett, kivéve hétfőgén. Végül közölték, hogy mindent tudnak, és valóban sokat tudtak. Másrészt mindent elmondtam, hiszen amit tettem, nem volt államellenes, büntetendő cselekmény. Be kellett számolnom valamennyi rendtársamról, hol vannak, mivel foglalkoznak. Úgy látszik, külön pénzt fizettek a jegyzőkönyvek hosszúsága után, annyit irkáltak össze, két ujjal, rosszul gépelve. Egy P. R. nevezetű hadnagy volt a kihallgatóm. A csoportnak a vezetője, egy őrnagy, aki egy másik helyiségből figyelte a kihallgatásomat, időnként benézett, olykor közbeszólt és helyesbített. Például akkor, amikor kihallgatóm közölte velem, hogy kinyomozták a hölgyismerőseimet. (Nem így fogalmaztak.) Erre azt válaszoltam: Ez nagyon jó, mert így végre megismerem őket! Rettenetesen dühös lett, lehordott engem mindenféle aljas, disznó gazembernek. Rohadt pap és hasonló kifejezésekkel illetett. Ekkor lépett be az őrnagy, és közbeszólt: Hadnagy elvtárs, hagyja ezeket a hülyeségeket! Máskor viszont ilyeneket mondott: Pál, maga olyan hülye, hogy nincs még egy ilyen a világon! Nem érti, hogy mi azt bizonyítjuk be, amit akarunk!? Mi Rákosi elvtársat is letartóztathatjuk, ha akarjuk! Akkor mit ugrál maga? Írja alá a jegyzőkönyvet és kész! [...]

Nem sokra ment velem, mert a cellabeli megnyilatkozásaim egybeestek a kihallgatáson mondottakkal. Mivel semmi takargatni valóm nem volt, teljesen őszintén válaszoltam arra, amit kérdeztek. Azt azonban semmiképpen nem akartam megmondani: kit neveztem ki utódomul tartományfőnöknek. Ugyanis a nekem szóló utasításban benne állt, hogy azonnal nevezem ki az utódomat. Sikerült átejetnem őket. Nagyon hazudtam nekik. Azt mondtam, tekintettel arra, hogy két elődöm már börtönben van, értesítettem Rómát, hogy tőlem

függetlenül nevezzenek ki valakit. Ez annyira hihetőnek tűnt, hogy elfogadták. [...]

A kihallgatások november végéig tartottak. Akkor az úgynevezett összesítés következett. Odaadták valamennyi jegyzőkönyvet. Nemcsak a tölem fölvetettek, hanem az én ügyemben a gyerekekkel készített jegyzőkönyveket is. Igen vigasztaló volt olvasni ezeket. Mindent letagadtak; azt sem tudták, ki az a Pálos atya, ők nyaralni jöttek a Balatonra. Egyszóval nagyon dörzsölten nyilatkoztak. Jellemző, hogy már 1954-ben mennyire kialakult a középiskolások körében az egész korszakot átható kettősség: mást kell mondani az iskolában, hivatalos helyen, és mást otthon. Az a gyerek is letagadta, hogy korábban ismert, aki éveken keresztül ministrált nekem. A jegyzőkönyvből kiderült, hogy a villa tulajdonosának rokona jelentett föl. [...]

Vártam a tárgyalást. Végre kitűzték 1955. február 22-re. Ilyenkor szokás volt, hogy a letartóztatott ruhát hozhatott be. Akkorra már csak rongyokban jártam. Június harmincadika óta ugyanazt a tropikál nadrágot és cserkész-szerű inget viseltem. Elképzelhető, hogyan néztem ki februárra. Szerencsére ezen a részlegen volt egy kárpitos, aki megszánt engem, lopott valahonnan egy tüt, és a fölmosóröngyöt használva foltnak, szépen megvarrta a ruhámat. Egy másik társamtól kölcsön kaptam a háromnegyedes kabátját. Így jelentem meg a tárgyaláson.

Az ítélethirdetés előtt megkérdezték, hozzá akarok-e szólni. Mondtam, hogy igen, ugyanis a minősítést semmiképpen nem tudom elvállalni. Tevékenységem nem volt államellenes, politikával nem foglalkoztam, nem is nagyon érdekelt. Kötelességemnek éreztem, amit a jezsuita közösség érdekében tettem, hiszen ők képeztek ki, és rengeteget kaptam tőlük lelki, szellemi értelemben egyaránt. A provinciálisi tisztséget pedig nem én vállaltam, hanem kijelöltek erre. Körülbelül ezt akartam az utolsó szó jogán elmondani. De nem került rá sor, mert amikor hozzáfogtam, a bíróság fölállt, és kivonult a teremből. Azt mondja erre nekem az ör: Kinek beszél, nincs itt már senki! Szóval nagyon törvénytörően ment minden... Később sietősen visszatértek a bírák, kihirdették az ítéletet, tizenhét év, fölolvasták az indoklást, s máris véget ért a tárgyalás.

Két-három nap múlva átvittek a Gyűjtőfogházba. Ott Majsai Mór ferences atyával, Magasházy Lászlóval, Horthy Miklós szárnysegédjével kerültem össze. Érdekes mozzanat: Demény Pál ott volt velünk, „házi” beosztásban. A „házi” olyan elítélt, aki szabadabban mozoghat, börtönön belüli munkát végez. Demény Pál – bár Rákosival ellentétben állt – mégiscsak kommunista volt, így kapta a bizalmi állást. Velünk nagyon emberesen viselkedett. Egyszer odajön, és beszél a zárkába: – Itt a Pálos? – Itt. – Gyere hamar ide! – Kezembe nyomott egy gyufásdobozt: – Csávossy küldi a bal csillagból. Nézem a dobozt, tele gyufával. Na, gondolom, szegény Csávossy atya megzavarodott a börtönben. Soha életemben nem dohányoztam, tudta rólam, és akkor gyufát küld! Mondják a társak: Nézd meg jobban azt a dobozt! És tényleg, az alján kis fehér papírt talál-

tam, rárajzolva egy hal. Rögtön tudtam, hogy Eucharisziát küldött.

Igen nagy öröm volt! Végre Oltáriszentséghez juttam a börtöncella sivárságában, a hónapokig tartó magány után, amikor csak a beépített embereket láttam. Demény Pál – nem tudom, hogyan – kijárta nekem, hogy három-négy hónap elteltével áthelyeztek paptársaim közé. Ott volt Bulányi György, Juhász Miklós, Török Jenő, mindhárom piarista, a bencések részéről Csizmadia Gerő... Mintegy negyven-ötven pap, köztük rendtársaim: Tüll atya, páter Csávossy, páter Kerkai.

1955 során kicsit enyhült a helyzet. Egy-két ór segítségével napközben átmehettünk egymás zárkájába, este, létszámmellenőrzéskor pedig vissza a saját helyünkre. Bulányi Gyurkával sokat beszélgettünk, nagyon tiszteltem őt, igen gerincesen viselkedett. Viszont rengeteget szenvedett a fejfájása miatt.

Felejthetetlenül kedves volt Kovács Arisztid atya, a volt bencés gimnázium igazgatója, akit tizenöt évre ítéltek. Mindig verseket írt WC-papírra. Ha valakiről megtudta, hogy névnapja van, költött egy kis verset, rajzolt egy madarat, egy virágot. Nagyon-nagyon kedves, szép, emberséges világ alakult ki közöttünk.

Meddig tartott ez? Talán március közepéig.

Akkor alapos orvosi vizsgálat következett. Bekerültem abba a csoportba, amelyet a csolnoki szénbányába vittek. Körülbelül kétezeröttszáz rab dolgozott ott. Fabakkokban helyeztek el bennünket, szögesdrót, őrtony... Három műszakban jártunk le a bányába. Emlékezetes marad számomra az elosztás. Leszálltunk az aknába, majd másfél kilométeres vágaton haladtunk háromszáz méterre a föld alá.

Egy nagy teremben osztottak el bennünket. Budai János bácsi, aki eredetileg Braunwister vagy hasonló nevű ember lehetett, mert alig tudott magyarul, volt a főaknász. Ő irányította az embereket, bennünket, rabokat is. Engem egy Kara Jenő nevű vájárhoz tett. Egy-egy brigád hét-nyolc emberből állt, egy-két szakavatott bányász, a többi pedig rab, valamennyien politikaiak. [...]

Elosztáskor azt mondja Budai bácsi: – Ezt a papot, Jenő, vidd el magaddal! – Ennekem nem kell pap, lusta disznók, soha életükben nem dolgoztak. Nem kell, én nem viszem el! – kiabált Kara Jenő. – Jenő, ne... Legelőbb egy hétre vidd el, ha nem válik be, vagy nem tudsz vele mit kezdeni, majd beosztom máshová.

Nagyon jó érzés volt így elindulnom munkára. Ez rettenetesen nagy kommunista lehet, ha ekkora benne a gyűlölet a papok iránt, gondoltam.

Elindultunk a kis lámpákkal a vágatban. Látom ám, hogy Jenő egymás után ereszti előre a régebben nála dolgozó embereket. Miután odakerült mellém, azt mondja: – Tisztelendő Úr, ne izguljon ám! Úgy kellett viselkednem az elosztásnál, mert ott voltak ezek a gazemberek! (Az örökre célzott.) Ne féljen, jó dolga lesz!

Fölaánlotta, hogy elmegy a helybéli plébánoshoz, s kérdezte, mit hozzon: Ostyát, misekönyvet, mire van szükségem? Mondtam: misekönyv nem kell, a szöveget tudom, de hozzon ostyát és misebort. Ott miséztem lenn. Az egyórás ebédidőben félrevonultam. A többiek

tudták, miért, de békén hagytak. Amíg a bányában voltam, minden nap miséztem! Mint kis természetű embert, a barakkban a harmadik, legfelső ágyra tettem. Vasárnaponként hajnalban, mielőtt a többiek felébredtek, ott mondtam a misét.

Egyszer, éppen jöttünk föl a második műszakból, üzennek, gyorsan menjek a körletírodára! Mi a fenét akarnak? – gondoltam. Odaérek, azt mondja a törzsőrmester: – Írás jött Budapestről, hogy 1955. április 27-én a Fő utcában a Legfelsőbb Bíróság megtartja a másodfokú tárgyalását. El akar menni? – Törzsőrmester úr! Ma április 27-e van, este hét óra. – Nem is lényeges, hogy maga ott legyen! – azzal odébb dobta a levelet.

Eltük tovább a világunkat, ugyanazt a kosztot kaptuk, mint a bányászok. Nehéz munka volt, harmincöt-harminchat fok a föld alatt, egy kis gatyában, sisakban, csizmában dolgoztunk. Nekem a csillettologatás jutott. Nem volt túl nehéz, csak egy helyen, ahol fordítani kellett egy bádoglemezen, és rátalálni a másik sínre.

Óriási kedvezményeket kaptunk. Minden hónapban fogadhattunk látogatót, a tábor területén szabadon mozoghattunk, beszélhettünk egymással. A tábor messze a falutól, az egyik aknalejárat közelében volt. A drótkerítésben áram, figyelmeztettek bennünket, meg ne próbáljuk a szökést, mert agyonüti az embert.

Sajnos rövid ideig tartott ez a jó világ, mert május elején közölték, hogy elvisznek. Amikor kérdeztem, hová és miért, a nyers válasz az volt: – Majd meglátja! [...]

A Gyűjtőben kötöttem ki, a Kisfogházban. Na, gondoltam, jól nézek ki. A Kisfogház alagsora volt a halálraítéltek helye, onnan vitték akasztani őket. A második emeleten helyeztek el. Jól van, akkor holnap még nem akasztanak! Ebédet nem kaptam, senki nem szólt hozzám. Zörögtem az ajtón: Nem kaptam enni! – Ja, maga új ember, még nincs létszámban. Majd, majd hozunk! Nem hoztak. Ellenben másnap reggel már csodálatos reggelit kaptam: azt a bizonyos rabkávét, egy darab kenyérral. Három napig senki nem szólt hozzám. Mit akarnak még? – járt az eszemben.

Végre, egyszer, déltájban, nagyon elegánsan, utcai ruhában, nyakkendőben jön valaki. – Fogja a cuccát, lemegyünk a raktárba, és fölöltözik civilbe. – Amikor meglátta a toldozott- foldozott rongyokat, kérdezi: Milyen ruhája van? – Ilyen. – Miért nem hozatott magának? – Menjünk a Corvinba, majd választok jobbat, önök pedig kifizetik – feleltem.

Beszálltunk egy Pobjedába, hátul ültem a kísérőmmel, bilincs nélkül, s vittek. – Na, hová megyünk? – kérdezte tőlem a kísérőm. – A Fő utcába. – Nem jó, nem jó. A Rákóczi útról a Corvinnál a körútra fordult a kocs, majd tovább... Hová? Végre kijutottunk a hatos útra. – Akkor vagy Szekszárdra vagy Pécsre megyünk. – Ez jó tipp, kaptam az elismerő választ.

A pécsi ÁVH-ra vittek. Hat-hét földalatti cella volt ott, csak az ágyak alatt járt egy kis levegő az ablaktalan helyiségben. Állandóan égett a lámpa. Ételt kaptam, de senki nem szólt hozzám. Óriási szerencsém volt az egyik örrel. Minden másnap, este nyolc után, amikor a többiek elmentek már az épületből, benyitott, és meg-

kérdezte: Nem akar fürödni? – Hogyne akarnék! Be-gyűjtotta a fatüzelésű fürdőszobai kályhát. Nem akar olvasni? – kérdezte később. – Van itt egy rabkönyvtár, elviszem oda, válogasson, mert én nem értek hozzá. Elolvastam a Háború és békét, a Karenina Annát, Alekszej Tolsztojtól a Golgotát.

Négy hónapig ment ez így; közben egyszer elvittek kihallgatásra. Azt kérdezték, ismerem-e Máriás atyát. – Hogyne ismerném! – Hol van? – Jótól kérdezik! Én már 1954 óta le vagyok tartóztatva. – Előzőleg hol volt? – Mit tudom én! [...]

Pécsről valamikor 1955 júliusában vittek vissza a Fő utcába. Betettek a hatodik emeleten egy magánzárkába. Ötvenhat február tizedikéig tartottak ott. A Fő utcában voltak a legszigorúbbak a körülmények, mert nem adtak könyvet, semmit. Nem tudtam elképzelni, miért kerültem megint oda. 1955. szeptember végén a következő derült ki: augusztus 22-én letartóztattak hét jezsuitát: Süle atyát, Tamás atyát, Petrich atyát, Faragó atyát, Luzsinszky atyát, a kis Kerkait, páter Palánkayt és négy civilt. [...]

Nem mentek velem semmire. De azért ott tartottak engem addig, amíg a társak pere 1956. február 3-án le nem zajlott. Akkor visszavittek a Gyűjtőfogházba.

A Gyűjtőben ekkor viszonylag szabadabb időszakot éltünk meg, hiszen fogvatartóink is érezték a kinti politikai feszültséget. Az örök barátságosabbak lettek. Az egyik éjjel bepakoltak minket, és elvittek Vácra. Először az ügynevezett magánzárka részre kerültünk, majd egy hét múlva beosztottak a gombüzembe. Műanyagból különböző formákat kellett préselnünk. Elég laza volt a fegyelem, érződött már a forradalom előszele.

1956. október 23-án sejtettük, hogy valami rendkívüli történt, ugyanis az éjjeli műszakot már nem engedték dolgozni. A rabfantázia azonnal beindult, jóllehet semmit nem tudtunk, mert nagyon jól elszigeteltek a külvilágtól. Huszonharmadika keddre esett, csütörtökön pedig egyikünk azt vette észre, hogy az ör sapkájáról hiányzik a vörös csillag. Erre aztán fölbolydult az egész börtön. A rabok verték az ajtót: – Eresszenek ki! Zengett az ének: Boldogasszony Anyánk, Himnusz, Szózat, zúgott az egész börtönépület. A börtönkórház brutális orvos őrnagya jött, és kérdezte, kinek milyen gyógyszer kell, nincs-e szükségünk valamire. Ebből azután már végleg megértettük, nem mindennapi események zajlanak.

A zárkában széles, nagy padok voltak, ezeket vették föl a rabok, és 26-án, pénteken azokkal döngették a zárkaajtót. Az első eset után az örök sietve nyitották ki a zárkákat. A tömeg kitódult a folyosóra, kértük a civil ruhánkat. Egyik paptársunk volt a ruhatáros, ő osztotta ki a ruhákat. A börtönparancsnokhoz küldöttség ment azzal, hogy engedjen ki bennünket. Azt felelte, erre nincs módja, de ha kitörünk, nem akadályozhatja meg. A váci nép hallatlan kedvességgel fogadott bennünket. Amikor kiértünk az épületből, az asszonyok kosarakban kalácsot, tejeskannában tejet, és civil ruhát hoztak...

Forrás: Elmer István: Börtönkereszt. Börtönviselt katolikusok visszaemlékezései, Bp., 1994